

EESTI RAHVASTIKUSÜNDMUSTEST ÜHEKSA KÜMNENDI JOOKSUL^a

Helena Anijalg

Tartu Ülikooli sotsioloogiaüliõpilane

Artikkel annab ülevaate, kuidas on Eesti Vabariigi algusaegadest alates muutunud rahvaarv, sündide ja surmade, abielude ja lahutuste arv. Saame teada, kuidas on muutunud rahvastiku soo- ja vanuskoosseis, mis on olnud ema keskmine vanus esimese lapse sünnil või kuidas on muutunud abielude ja lahutuste suhe viimase 94 aasta jooksul.

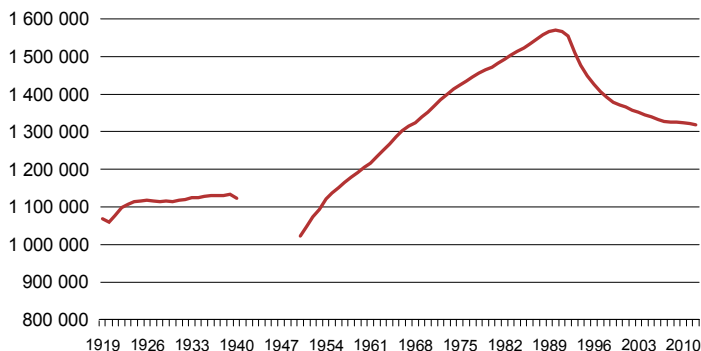
Rahvaarv

1923. aastal (artiklis käsitletakse rahvaarvu vastava aasta 1. jaanuari seisuga) oli Eesti rahvaarv 1 107 130. Aastatel 1923–1940 püsis rahvaarv stabiilsena: esines küll väiksemaid kõikumisi, kuid suuri muutusi ei olnud. Võrreldes 1923. ja 2012. aasta rahvaarvu, on see kasvanud enam kui 210 000 inimese võrra. Siiski peab arvestama, et nende kahe aasta rahvaarv hõlmab erinevaid territooriume. Teise maailmasõja tulemusena kaotas Eesti suure osa oma aladest (Petserimaa ja Narva jõe tagused alad) ning sellega seoses ligikaudu 60 000 seal elavat inimest.

Pärast Teist maailmasõda vähenes Eesti rahvastik ligi 10%, kuid 50. aastatest alates kuni 1990. aastani kasvas rahvaarv ligi 548 000 inimese võrra ehk 1 570 599-ni. Rahvaarvu kasvu põhjuseks oli eelkõige immigratsioon. 1990. aasta rahvaarv oli kogu selle perioodi suurim. Viiekümndatel ja kuuekümnendatel aastatel oli oma osa rahvaarvu suurenemisel ka stalinilike vangilaagritest ja asumistelt Eestisse tagasi tulnud inimestel. Aastail 1954–1960 naasis neid kodumaale ligi 28 000 (Ainsaar 1997). Ka oli Eesti majanduslik seis viiekümnedate keskel parem kui NSV Liidus keskmiselt, mis soodustas sisserännet. Järgnevatel aastakümnetel arenes tööstus ja vajati tööjõudu, mille tulemusel suurenes sisseränne ja tööliste osatähtsus tööhõivelses rahvastikus (Ainsaar 1997). Pärast 1990. aastat on näha rahvastiku vähenemist, mis on seotud sündimuse järsu languse ja väljarändega (joonis 1).

Joonis 1. Eesti rahvaarv, 1919–2012

Figure 1. Population of Estonia, 1919–2012

1991. aastal vähenes sündimus eelkõige arvult teiste laste sündide vähenemise arvelt. Põhjuseid oli mitmeid. Seoses majandussüsteemi muutusega oli elatustase madal, süvenes tööpuudus, lastekasvatamise kulud kasvasid, aegamööda kadusid soodustused vanematele. Veel sündimata

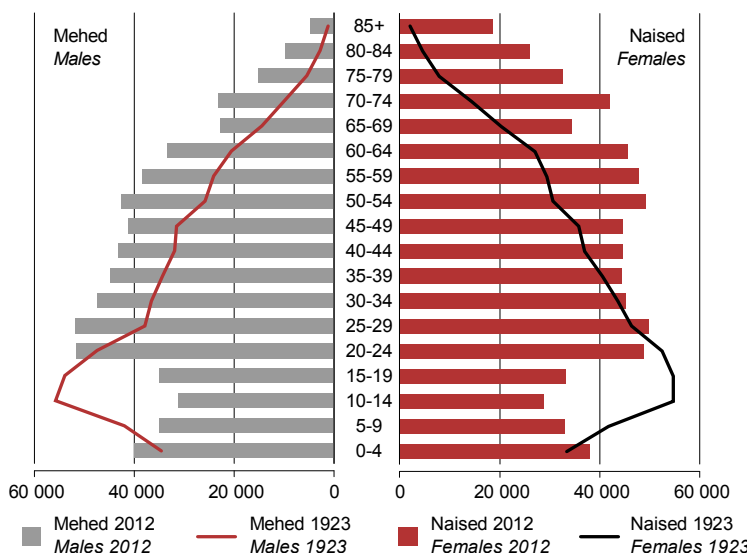
^a Artikkel on kirjutatud praktikatööna Statistikaametis.

laste arvelt oli võimalik kulutusi vähendada. Kõige selle tulemusena hakkas tõusma ka esmasünnitajate vanus (Ainsaar 1997).

Muutused on toimunud ka rahvastiku soo-vanusjaotuses. 1923. aasta andmetel oli mehi naistega võrreldes vähem, vastavalt 47% ja 53% rahvastikust. Praeguseks on meeste ja naiste suhe 1% ulatuses muutunud naiste kasuks. Rahvastiku vanuselist jaotust vaadates on näha vanemaeliste osatähtsuse suurenemist. 2012. aastal on naiste osatähtsus vanemaeliste hulgas suurem kui see on meestel. 1923. aastal olid vanemaeliste soolised erinevused palju väiksemad (joonis 2).

Joonis 2. Rahvastiku vanuspüramiid, 1923 ja 2012

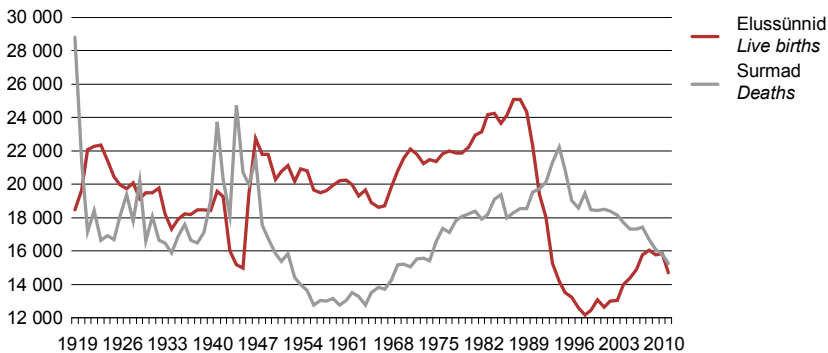
Figure 2. Population age-pyramid, 1923 and 2012

Sünnid ja surmad

Tänapäeval on sündide arv varasema ajaga võrreldes märgatavalt vähenenud. Elussünde oli 1919. aastal ligi 4000 rohkem kui 2011. aastal (joonis 3). Sünnide vähenemist on näha sõja-aastatel. Maailmasõdade vahelisse aega jäi Ameerika Ühendriikidest alguse saanud ülemaailmne majanduskriis. Selle mõju sündimusele on Eestis märgata alles 1933. aastast. Ettevõtjatel ja kapitalist elavatel inimestel oli sündimus kõige madalam, kõrgeim oli see põllupidajatel (Ainsaar 1997). 1945. aastal oli sünde ligi 15 000, mis on võrreldav 2011. aasta sündide arvuga. Teise maailmasõja viimasel aastal oli sündide arv isegi 289 võrra suurem kui 2011. aastal. Pärast 1945. aastat sündide arv tasapisi suurenes, kuid enamikus Euroopa riikides kasvas sündide arv rohkem kui Eestis. Elussündide arv saavutas Eestis haripunkti laulva revolutsiooni aastail 1987–1988, mil sündis umbes 25 000 last aastas. Üheksakümnendate teises pooles sündimus vähenes. 1998. aastal oli sünde kogu perioodi vältel ehk enam kui 90 viimase aasta jooksul kõige vähem, kõigest 12 167 (joonis 3). Sünnimuse üldkordaja, sünde 1000 elaniku kohta, oli perioodil 1919–2011 kõige kõrgem Vabadussõja järgsel ajal: 1921.–1923. aastal oli see 20 promilli. Poisse on alati rohkem sündinud kui tüdrukuid.

Sündide arvu mõjutab ka abortide arv. Varasemad usaldusväärsed andmed abortide arvu kohta puuduvad. Eestis legaliseeriti abordid küll juba 1955. aastal, kuid siiski oli see ühiskonnas tabuteema. Ka seadustamise järel olid andmed erinevates allikates laiali ja täpne ülevaade neist puudus. Korrektseid andmeid abortide kohta on kättesaadavad alatest 1970. aastast (Tiit 2000). Kui rasestumisvastased vahendid muutusid kättesaadavamaks, vähenes ka abortide arv. Nii näiteks on abortide arv aastatel 1970–2011 vähenenud ligi viis korda.

Joonis 3. Elussünnid ja surmad, 1919–2011*Figure 3. Live births and deaths, 1919–2011*

Kaksikuid sündis vaadeldava perioodi jooksul kõige rohkem 1946. aastal. 20. sajandi esimesel poolel sündis kaksikuid rohkem kui teisel poolel – 226–340 paari aastas. Kolmikuid ei ole üle kümne korra aastas sündinud ja korraga kolme lapse õnnelikeks vanemateks saab aasta jooksul tavaliselt 2–3 peret.

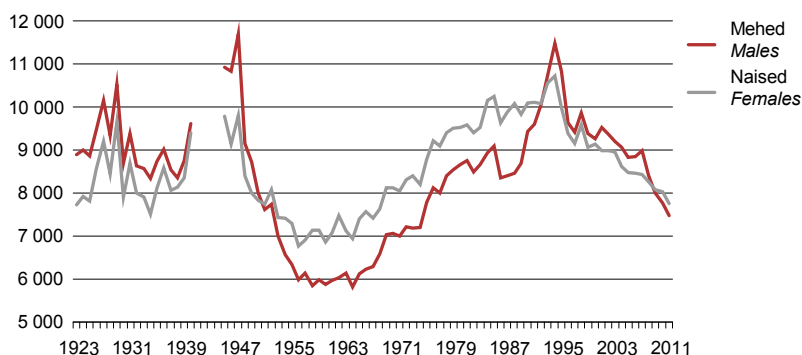
Ema vanuserühma järgi vaadates selgub, et aastani 1940 ei ole alla 16-aastased sünnitanud. Noori sünnitajaid on kõige rohkem olnud just viimase 22 aasta jooksul. Ainsaar ja Kiivet (2004) on välja toonud, et noorimad olid emad aastatel 1990–1993. Siis oli ema keskmine vanus esimese lapse sünnil alla 22,8 aasta. Selgelt on märgata, et vanema vanuserühma (45 ja vanemad) sünnitajaid on järjest vähemaks jäänud: 1925. aastal oli neid ligi 14 korda rohkem kui 2010. aastal. Teadlikkus riskidest, mis kaasnevad vanemas eas sünnitamisega, on naiste seas järelikult kasvanud. Viimase kümne aasta jooksul on sündimuse vanuskordaja (elussündide arv aastas 1000 sama vanuserühma naise kohta) olnud kõrgeim 25–29-aastaste ja madalaim 40–49-aastaste naiste seas. Üha rohkem on hakatud väärtustama haridust, mis lükkab esmasünnitamise kaugemale. Kasearu (2009) tõi esile, et lapse sünnitamise kui eneseteostuse tähtsus on aastatega vähenenud, kusjuures naiste jaoks peetakse seda olulisemaks kui meeste juures. Lapsi kui naiste tähtsat eneseteostust hinnatakse 2009. aastal 36,5% võrra vähem oluliseks kui 1990. aastal. Kahetsusväärset üha vähem peavad last kui eneseteostust oluliseks just parimas lapsesaamise eas naised.

Eestis oli suremus kõige kõrgem 1919. aastal, mil surmasid oli 28 800. Kõrgeks jäi see ka sõja järel, peamiselt seetõttu, et palju oli nakkushaigusi. Eriti haigestuti tuberkuloosi, mis inimestelt elusid võttis. Peale tuberkuloosi levisid ka teised nakkushaigused nagu leetrid ja sarlakid, mis omakorda suurendasid suremust. Esimese maailmasõja järgne raske majanduslik seis ja suur depressioon avaldasid mõju ka suremusele (Tiit 2011). Seda on hästi näha 1929. aastal, mil surmade arv suurenes 13%. Sel ajal mõjutasid elutingimused veel tugevalt inimeste tervist ning suremus oli suur külmadel talvedel. Teise maailmasõja järel oli surmasid vähem kui Esimese maailmasõja järgsel ajal. Tõenäoliselt olid paljud inimesed, kes 40-ndate lõpus oleksid olnud vanemas eas, surnud juba maailmasõdade ajal. 1947. aastal oli Eestis umbes 7000 surma vähem kui 1919. aastal. Madalaim oli suremus viiekümnendatel ja kuuekümnendatel aastatel, sest rahvastik oli sõja järelmõju ja rände tulemusena veel üsna noor (Tiit 2011). Suremus on üldiselt aastakümnetega vähenenud. Selle on tinginud elamistingimuste paranemine, hügieeniharjumuste muutumine ja suuresti meditsiini areng. 2011. aastal oli surmasid 15 000 ringis.

Alates 1951. aastast on naiste suremus olnud kõrgem kui meestel, kuid üheksakümnendate algusest muutus olukord vastupidiseks – meeste suremus on olnud kõrgem. Viimase kolme aasta jooksul on suremus soo järgi vaadatuna suhteliselt võrdne, kuid siiski sureb mehi natuke vähem kui naisi (joonis 4).

Joonis 4. Surmade arv soo järgi, 1923–2011

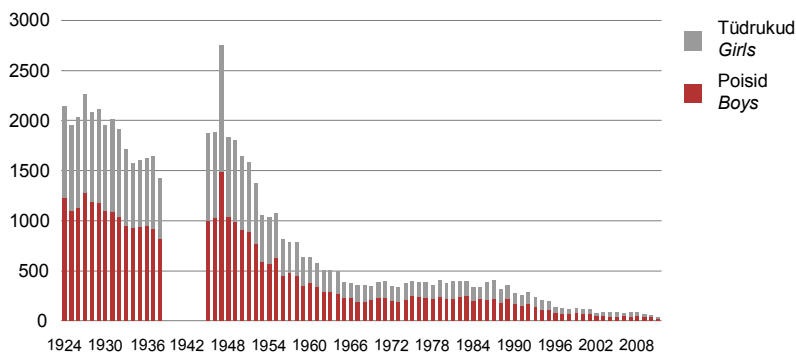
Figure 4. Number of deaths by sex, 1923–2011

Imikusuremus, mille all mõeldakse kuni üheaastaste rinnalaste suremust, on aegade jooksul üldiselt vähenenud. 1920. aastatel oli Eestis imikusuremus peaaegu 100% ehk aastas oli 1000 elussünni kohta 100 imikusurma. Seejärel hakkas näitaja langema. Pärast Teist maailmasõda on märgata imikusuremuse tõusu, kuid alates 1948. aastast on väikelaste suremus järjest vähenenud. Imikusurmadel on mitmeid põhjuseid. Meditsiini varasema arengutaseme juures olid peamised neist kaasasündinud nõrkus ja mitmesugused kehalised vead. Võib arvata, et suur imikusuremus võis olla seotud ka sellega, et abieluväliseid lapsi mõisteti hukka. Imikusuremus oli ligi kaks korda suurem just väljaspool abielu sündinud laste seas. Tõenäosus surra sõltus ka sünnijärjekorrast. Esimeste laste puhul oli imikusurma tõenäosus väiksem (Ainsaar 1997). Vaadeldava enam kui üheksakümne aasta jooksul on imikusurmade arv märgatavalt vähenenud. Näiteks 1924. aastal oli 2142 imikusurma, 2011. aastal vaid 36. Alates 1992. aastast loetakse elusalt sündinuks ka väga väikseid, vähemalt 500-grammiseid looteid, mistõttu imikusurmade arv põhimõtteliselt suurenes. Siiski vähenes imikusuremus aastail 1970–2009 märkimisväärselt (Tiit 2011). Meditsiin ja tervishoiusüsteem on väga kõrgele tasemele arenenud, hästi tõestab seda vähenenud imikusuremus. Imikusuremusel olulisi erinevusi soo järgi pole. Üldiselt võib öelda, et poiste hulgas on suremus suurem, kuid poisse ka sünnib rohkem kui tüdrukuid (joonis 5).

Joonis 5. Imikusuremus soo järgi, 1924–2011

Figure 5. Infant mortality by sex, 1924–2011

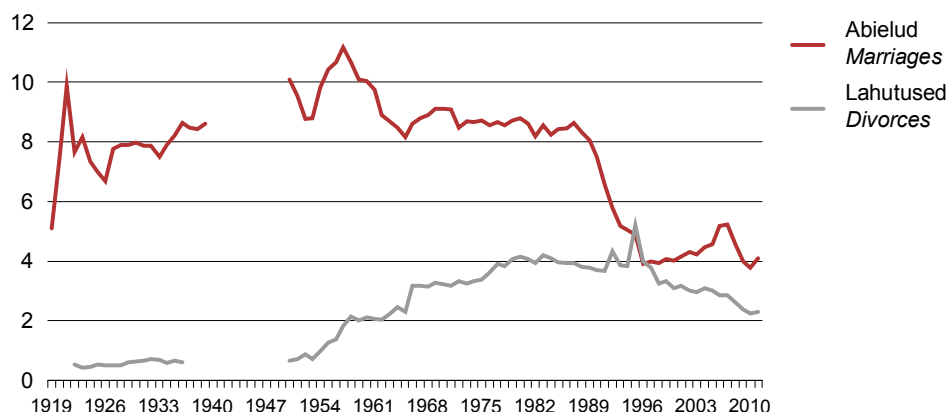
Abiellumine ja lahutamine

Abiellumise populaarsus on aegade jooksul muutunud. Seda on mõjutanud mitmed asjaolud. Sõjajärgsetel aastatel on näha väikest abiellumuse tõusu (joonis 6). Üsna palju abielluti perioodil 1947–1991, aastas sõlmiti keskmiselt ligi 12 000 abielu. Pärast seda on abiellusid üldiselt

vähemaks jäänud. Ühiskond muutub, sellega koos ka inimeste väärtushinnangud. Tänapäeval on abielu alternatiiviks üha enam populaarsust koguv vaba kooselu, kuna sellel on abielu ees mitmeid eeliseid. Vaba kooselu annab inimestele rohkem vabadust ja toob kaasa vähem kohustusi kui registreeritud abielu, eriti ajal, mil suhted on pigem ebakindlad. Võrreldes 1919. aastat praegusega võib öelda, et oleme jõudnud samale tasemele tagasi: 1000 elaniku kohta on 4,1 abielu aastas (abiellumuse üldkordaja) ehk umbes sama palju kui siis (joonis 6).

Joonis 6. Abiellumuse ja lahutumuse üldkordaja, 1918–2011

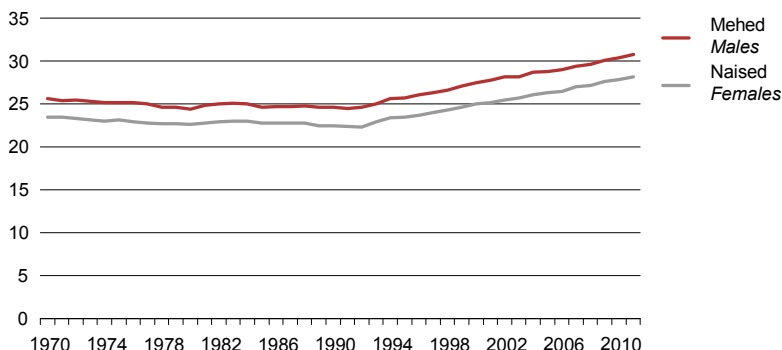
Figure 6. Crude marriage rate and crude divorce rate, 1918–2011

Alates 1970. aastast on märgata esmaabiellujate vanuse tasast langust, kuid alates 1993. aastast hakkab keskmine esmaabiellumisvanus tõusma (joonis 7). Viimase 20 aasta jooksul on see tõusnud naistel 28. eluaastani, meestel 31. eluaastani. Kogu perioodi vältel on mehed olnud abiellumisel naisest 2–3 aastat vanemad. Keskmine abiellumisvanus on olnud kogu vaadeldava perioodi vältel stabiilne. 1920. aastate lõpu poole oli meeste keskmine vanus abielludes 30,8 ja naiste vanus 27 aastat (Ainsaar 1997). Kõige nooremalt abielluti Eestis pärast taasiseseisvumist 1992. aastal: meeste vanus abielludes oli siis keskmiselt 25 ja naistel 22 aastat. Üha olulisemaks on muutunud haridus ja karjäär, mis lükkab abiellumist ja ka laste saamist edasi. Enne pereloomist tahetakse saavutada majanduslik stabiilsus.

Joonis 7. Keskmine vanus esmaabiellumisel soo järgi, 1970–2011

Figure 7. Mean age at first marriage by sex, 1970–2011

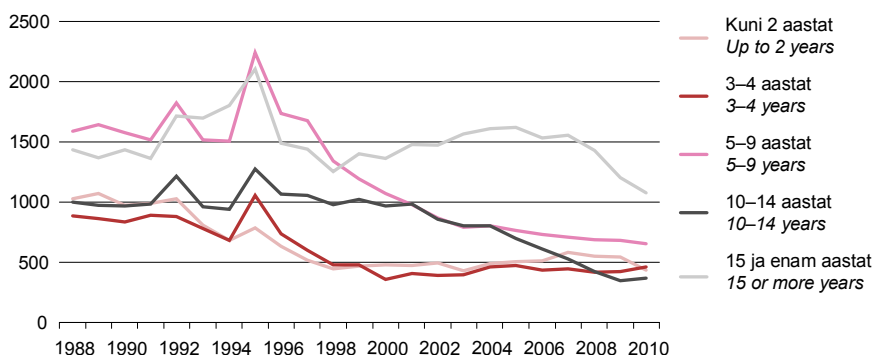
Lahutamine on tänapäeval üsna tavaliseks muutunud. Võrreldes teiste Euroopa riikidega on Eestis lahutumuse määr olnud alati pigem kõrge. Eesti elanikud on ka üsna usuleiged, mistõttu ei

ole neil moraalseid takistusi lahutamiseks. Aastatel 1900–1934 hakkas lahutuste osatähtsus suurendama võrreldes abiellumisega. Sel ajal võis üheks oluliseks lahutamise põhjuseks olla lastetus. On leitud, et 51%-l tolle aja lahutajatest ei olnud lapsi. Peredes, kus lapsi oli palju, ei lahutatud peaaegu üldse (Ainsaar 1997). 1994. aastal on samuti leitud, et 41%-l lahutatud abieludest polnud abielupaaril ühiseid lapsi. Lahutusi on olnud kõige rohkem 1995. aastal. See on seotud seadusemuudatusega, mille tulemusel registreeriti ka varasemad lahutused (Tiit 2011). 1995. aastani oli abiellumuse üldkordaja (abielusid 1000 elaniku kohta aastas) langustrendis, kuid samal ajal lahutumuse üldkordaja (lahutusi 1000 elaniku kohta aastas) tõusis. Pärast 1995. aastat on nii lahutusi kui ka abielusid vähemaks jäänud. Näiteks 2011. aastal oli lahutumuse üldkordaja peaaegu poole väiksem kui abiellumuse üldkordaja. Seda ei tohiks kindlasti tõlgendada nii, et abielud on muutunud stabiilsemaks, sest samal ajal on nende arv vähenenud.

Aegade jooksul on kõige rohkem lahutusi olnud abielupaaridel, kelle abielu on kestnud 5–9 aastat, kuid viimase seitsme aasta jooksul on kõige sagedamini lahutanud paarid, kes on ühist elu elanud vähemalt 20 aastat. Esimese nelja kooseluaasta jooksul on lahutusi märgatavalt vähem (joonis 8).

Joonis 8. Lahutused abielu kestuse järgi, 1988–2010

Figure 8. Divorces by duration of marriage, 1988–2010

Kokkuvõte

Eesti rahvastikusündmustes on üheksa kümnendi jooksul toimunud suured muutused. Nõukogude ajal peamiselt immigratsiooni toel kasvanud rahvaarv on alates 1990. aastast vähenenud. Samuti on aastakümnetega vähenenud sündide arv. Tänu meditsiini arengule ja elamistingimuste paranemisele on vähenenud ka suremus, eriti imikusuremus. Sellega seoses on kasvanud vanemaealiste osatähtsus rahvastikus.

Üha rohkem väärtustatakse haridust ja karjääri, mistõttu hakatakse perekonda looma hiljem, kui seda tehti varasematel aastatel. Lastesaamist on nüüd võimalik kontrollida ja seetõttu on esmasünnitajate vanus kõrgem kui 20. sajandi alguses.

Lühidalt öeldes on nüüdisaegsele rahvastiku taastetüübile omaselt jõutud tasemele, mil sündimus ja suremus on üsna madalad, perekondi planeeritakse teadlikult, abielud on sageli ebapüsivad ja vabaabielud seetõttu väga levinud.

Allikad Sources

Ainsaar, M. (1997). Eesti rahvastik Taani hindamisraamatust tänapäevani. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.

Ainsaar, M., Kiivet, R.-A. (2004). Demograafiline areng. – Rahvastikust ja arengust Eestis 1994–2004. Kairo konverentsi 10. aastapäeva tähistades. / Toim K. Viik ja M. Vessmann. Tallinn: ÜRO Rahvastikufond, Eesti Pereplaneerimise Liit.

Kasearu, K. (2009). Muutuvad pereväärtused muutuvast Eestis. Tallinn: Rahvastikuministri büroo. [www]
http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/kogumik/Muutuvad_perevaartused_muutuvast_Eestis.pdf (25.06.2012).

Tiit, E.-M. (2000). Sündimuse dünaamika Eestis. Mõjutused, trend ja prognoos Euroopa rahvastikuprotsesside taustal. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.

Tiit, E.-M. (2011). Eesti rahvastik. Viis põlvkonda ja kümme loendust. Tallinn: Statistikaamet.